

TÜRÜK

2023, Yıl/Year: 11, Sayı/Issue: 34, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / *Date of Received: 07.09.2023*

Kabul Tarihi / *Date of Accepted: 28.09.2023*

Sayfa / *Page: 296-300*

Book Review and Evaluation / Kitap Tanıtımı ve Değerlendirme

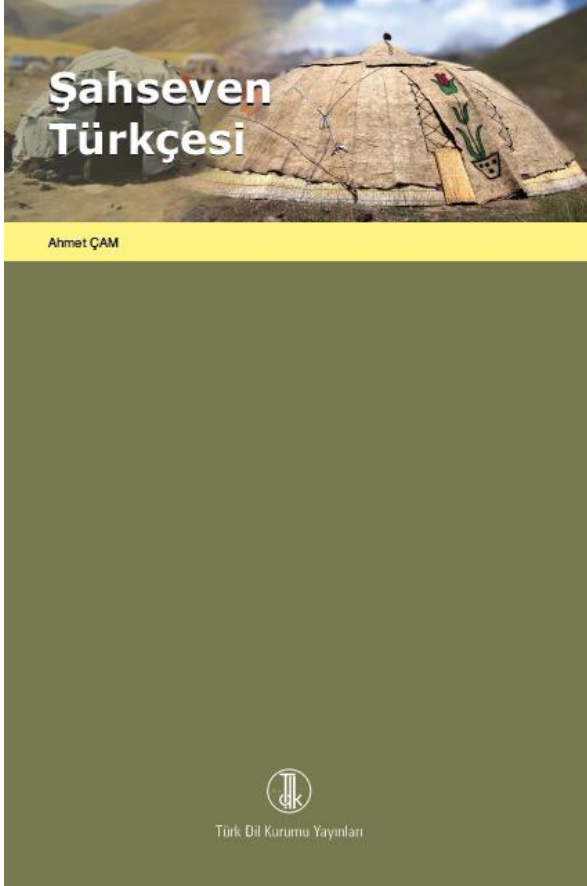
Yazar / *Writer:*

 Metin ÖRÜN

Eğitim Yöneticisi, Milli Eğitim Bakanlığı/Mustafa Yeşil İHO

metinorun34@gmail.com

Dr. Ahmet ÇAM, “ŞAHSEVEN TÜRKÇESİ”, Yayın Nu: 1531, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2023, 1109 s., ISBN: 978-975-17-5583-4

1. Giriş

İran, Türkoloji açısından oldukça önemli olan ülkelerden biridir. Antik Pers, Sâsânî ve Sâmânî uygarlıklarının mirasçısı, bin yıldır Türk topluluklarının en yoğun yerleşim alanlarından biri, coğrafi ve kültürel bakımdan Anadolu ve Rumeli Türklüğü ile Orta Asya Türklüğü arasında köprü olan İran, Selçuklulardan, Rıza Şah'ın iktidara el koyduğu 1922 yılına değin Türk hanedanları tarafından yönetilmiştir (Eker 2008: 184).

Pek çok Türk topluluğunun kök saldığı bu ülke, günümüzde Türk dilinin yurtlarından biri konumundadır. Türk ve İran dilleri yaklaşık bin yıldır birbirlerini kısmen değıştiren, dönüştüren ama birlikte yaşayan ayrı organizmalar olarak varlıklarını sürdürmektedirler (Eker 2013: 498).

İran Türklerinin önemli bir bölümü Güney Azerbaycan topraklarında yaşamaktadır. Kaçarlar ile Ruslar arasında imzalanan Gülistan (1813) ve Türkmençay (1828) anlaşmalarıyla ikiye bölünen

Azerbaycan topraklarından Kuzey Azerbaycan Rusya'ya, Güney Azerbaycan ise İran'a bırakılmıştır. Türkçenin çeşitli değişkelerinin mevcut olduğu İran'da resmî dil olan Farsçadan sonra en çok konuşulan dil Türkçedir. Türkçe, İran'da yazı dili olmasa da yazılı dil konumundadır. Güney Azerbaycan'da Türkçe yayımlanan kitaplar, gazeteler ve dergiler; Türkçe yayın yapan uydu ve televizyon kanalları; dükkân adları, sosyal medyada kullanılan dil vb. argümanlar bu tezi güçlendirmektedir. İran Türk değişkeleri arasında ise en çok konuşuru olan değişke ise Güney Azerbaycan Türkçesidir. Özellikle Güney Azerbaycan'da Türkçenin güçlü bir konuşma dili konumunda olduğu bilinmektedir (Çam 2021: 112).

Güney Azerbaycan Türkçesi olarak adlandırılan bu dil bilimsel saha üzerine yapılan dil araştırmaları 20. yüzyılda ilk olarak Batı'da başlamış ve günümüze kadar belirli bir ivme kazanarak gelişimini sürdürmüştür (Doğan 2016: 272-273). Türkiye'deki Türkoloji araştırmacıları tarafından da bu bilimsel saha üzerinde son yıllarda önemli akademik inceleme ve araştırma yayınları ortaya konmuştur (Çam 2023: 73-76).

Doküman inceleme yöntemiyle ortaya konan bu çalışmada, Dr. Ahmet Çam tarafından yazılan, Türk Dil Kurumunun 2023 yılının Temmuz ayında yayımladığı “Şahseven Türkçesi” adlı kitabın tanıtımı, incelenmesi, değerlendirilmesi yapılacak ve Türkoloji açısından önemi ele alınacaktır.

2. İnceleme: Şahseven Türkçesi

Şahseven Türkçesi adlı kitap, “Ön söz, Giriş, İnceleme, Sonuç, Kaynaklar, Metinler, Dizin ve Derleme Yapılan Bölgelerden Görseller” ana başlıklarını içermekte ve toplamda 1109 sayfadan oluşmaktadır. “İçindekiler”den sonra sunulan “Ön söz”de çalışmanın önemi, amacı ve içeriği ana hatlarıyla belirtilmiş; çalışmaya katkıda bulunan akademisyenlere teşekkür edilerek bu bölüm tamamlanmıştır. “Ön söz” ile “Giriş” bölümleri arasında çalışmada kullanılan transkripsiyon işaretleri IPA (International Phonetic Alphabet) karşılıklarıyla sunulmuştur. Çalışmada kullanılan “Kısaltmalar, Tablolar ve Haritalar”dan sonra ise “Giriş” bölümüne geçilmiştir (Çam 2023: 1-34).

“Giriş” bölümü çalışmanın konusu ve amacı ile başlamaktadır. Çalışmada kullanılan dil malzemesinin 2018 ve 2019 yılları arasında yapılan alan araştırmalarına dayalı olarak Erdebil, Doğu Azerbaycan ve Zencan eyaletlerinde yaşayan Şahseven Türklerinden derlenerek elde edildiği aktarılmaktadır. Türklerin ve Türkçenin İran'daki varlığının tarihsel serüvenine, bölgenin Türkoloji açısından önemine kısaca değinildikten sonra Şahsevenler ve konuştukları Türkçe üzerine bu çalışmaya dek Türkiye'de kitap düzeyinde kapsamlı bir çalışma bulunmadığına değinilmiş ve eserle alandaki bu bilimsel boşluğun doldurulmasının amaçlandığı ifade edilmektedir. Çalışmada kullanılan materyal ve yöntemin yer aldığı başlık altında araştırmacı tarafından literatürde yer alan çalışmaların okunduğu belirtilmiş daha sonra Şahsevenlerin yaşadığı bölgelere alan araştırmaları yapılmış, ses kayıt cihazıyla yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak derleme kayıtları elde edilmiş ve bu kayıtlar deşifre edilerek betimleyici dil bilgisi esaslarına göre incelendiği belirtilmektedir. Metinlerin derlenme süreci başlığı altında bölge ile ilk temasın nasıl gerçekleştiği, derleme kayıtları elde ederken bölgede yaşanan zorluklar anlatılmış ve derlemelerde kullanılan kaynak kişi seçimi ve onlara ne tür sorular sorulduğu, derlenen metinlerin nasıl incelendiği belirtilerek diğer başlığa geçilmiştir (Çam 2023: 35-46).

“İran Hakkında Genel Bilgiler” başlıklı kısımda, ülkeyi ana hatlarıyla tanıtan yönetim şekli, nüfus, coğrafya, din vb. bilgiler, resmî kaynaklardan elde edilen güncel veriler ve haritalarla desteklenerek ortaya konmuştur (Çam 2023: 46-49).

“İran Türkleri” bahsine İran’ın Türk yurtlarından biri olduğu ve İran’ın Türkiye’den sonra en yoğun Türk nüfusunu barındıran ülke olduğuna değinilerek başlanmıştır. Bu başlıkta İran Türklerinin tarihî arka planı, çeşitli yerli ve yabancı akademik kaynaklardan elde edilen referanslarla araştırmacı tarafından geniş bir özet diyebileceğimiz şekilde incelenmiştir. İran Türklerinin demografik durumunun ele alındığı sayfalarda ise bu konuda süren tartışmalar nedenleriyle sunulmuş, daha önceki araştırma ve veriler de göz önünde bulundurularak İran Türklerinin güncel demografik durumuna ilişkin tahminler ortaya atılmıştır (Çam 2023: 58-60).

“İran Türklerinin Sınıflandırılması” başlıklı kısımda, Şahsevenler hariç, İran’ın farklı bölgelerine yayılmış olan 25 Türk topluluğu konu edinilmiştir. Bu Türk topluluklarının tarihçeleri, yaşadıkları yerler, nüfusları ve onlarla ilgili yapılan belli başlı çalışmalara alan okurlara ana hatlarıyla fikir verecek şekilde yer verilmiştir (Çam 2023: 60-69).

“İran Türk Değişiklerinin Sınıflandırılması” bahsinde geçmişten günümüze yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından İran’da konuşulan Türk değişikleri üzerine yapılan dil, lehçe ve ağız tasniflerine ve bu konuda yapılan belli başlı yayınlara değinilmiştir (Çam 2023: 70-76).

Eserin göze en çok çarpan “Şahseven Türkleri” başlıklı bölümünde, yerli ve yabancı referanslar kullanılarak Şahsevenlerin ortaya çıkışları, bu adı ne zaman ve nasıl aldıkları, nüfusları, etnososyal yapıları, Şahsevenleri oluşturan oymaklar, yayıldıkları alanlar, Şahsevenlerde eğitim, ekonomi, din-kültür ve geçmişten günümüze kadar olan süreçteki muhtelif durumlarıyla ilgili bilgiler, harita ve tablolarla da desteklenerek detaylı bir biçimde incelenmiştir (Çam 2023: 76-109).

Eserin ana bölümlerinden biri olan “İnceleme” bölümü “Ses Bilgisi” ile başlamaktadır. Burada Şahseven değişiklerinde kullanılan normal süreli, uzun, kısa, ikiz ünlü türleri örneklerle detaylandırılmış ve tüm ünlüler sonda tablo ile gösterilmiştir. Akabinde anlam ayırt edici özelliğe sahip olan ve olmayan Şahsevenlerin kullandıkları ünsüz türleri yine örnekler verilerek incelenmiş ve tabloyla görsel olarak desteklenmiştir (Çam 2023: 111-139). “Fonolojik Süreçler” adlı alt bölümde ise Şahseven değişiklerindeki ünlü uyumu, istisnai durumlara da değinilmek suretiyle gösterilmiş daha sonra ise bu değişikde görülen tüm ses olayları, art zamanlı ve eş zamanlı olarak örnekler verilerek açıklanmıştır. “Vurgu” bahsinde ise Şahseven Türkçesindeki kelime ve cümle vurgusu ele alınarak bir diğer bölüme geçilmiştir (Çam 2023: 140-204).

“Şekil Bilgisi” başlığıyla sunulan kısımda, sırasıyla Şahseven değişiklerinde kullanılan isimler, sıfatlar, zarflar, zamirler, fiiller ve edatlar incelenmiştir. Kelime türlerinin irdelendiği alt başlıklarda derleme metinlerinden alınan örnekler sunulmuş, tablolar verilmiş ve konuyu açıklayıcı kapsamlı bir inceleme yapıldıktan sonra “Sonuç” bölümüne geçilmiştir (Çam 2023: 205-307).

Eserin “Sonuç” bölümünde Şahseven Türkçesinin Türk dilindeki konumu tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Şahsevenlerin genel ve güncel tarihsel, kültürel, sosyopolitik durumları hakkında bilgiler verilmiş dil incelemesine kadar olan kısım birtakım görüşler de eklenerek özetlenmiştir. Daha sonra ise inceleme sonucunda ortaya çıkan Şahseven değişiklerinin alt ağız

grupları dilsel ölçütler kullanılarak tespit edilmiştir. Buna göre Şahseven değişkesinin Mugan ve Zencan olmak üzere iki alt ağız gurubu bulunmaktadır. Alt ağız gruplarının tespitinde uygulanan ölçütler ve alt ağız grupları, ölçünlü Türkiye Türkçesi ve ölçünlü Azerbaycan Türkçesi ile karşılaştırılarak tablo hâlinde gösterilmiştir. Bundan sonra Şahseven Türkçesinin fonetik ve morfolojik özellikleri maddeler hâlinde sıralanmıştır. Son olarak da Şahsevenlerin konuştukları Türkçe ile Türkiye Türkçesi ağızlarının benzerliklerinden kısaca bahsedilmiştir (Çam 2023: 309-317).

“Kaynaklar” bölümünde eserde kullanılan basılı ve genel ağ kaynakları belirtilmiştir (Çam 2023: 319-333). “Metinler” bölümünde eserin dil malzemesini oluşturan kaynak kişilere ait fotoğrafların, kişisel bilgilerin ve derleme metnindeki konu içeriklerinin vb. yer aldığı 41 derleme metnine yer verilmiştir (Çam 2023: 335-586).

Kitabın en hacimli kısımlarından biri olan “Dizin” bölümünde, derleme metnlerinde tespit edilen 6915 madde başı, gramatikal dizin şeklinde alfabetik olarak verilmiştir (Çam 2023: 587-1102). “Derleme Bölgelerinden Görseller” başlıklı kitabın son kısmında başlıktan da anlaşılacağı üzere Şahseven Türkleri hakkında genel bir kanaat oluşturacak görseller sunularak kitap sonlandırılmıştır (Çam 2023: 1103-1107).

3. Sonuç ve Değerlendirme

İran’da Türk dili ve kültürü açısından bu zamana kadar bildiklerimiz bilmediklerimizden daha azdır. Bu yönüyle İran, Türkolojinin henüz tamamen keşfedilmemiş bölgelerinden biri olarak yanı başımızda varlığını sürdürmektedir. Şahseven Türkçesi adlı eser, tarihsel süreç içinde önemli bir bölümü Anadolu’dan göç eden ve yaylak-kışlak hayatını sürdüren Şahsevenlerin konuştukları Türkçeyi inceleyen Türkoloji alanında yazılmış ilk bilimsel kitaptır. İran sahası Türkoloji çalışmaları için kilometre taşlarından biri olarak değerlendirilebilecek eser, bu anlamda çok kıymetlidir. Yazarın doktora tezini alan uzmanlarının da katkılarıyla genişlettiği ve titiz bir çalışma sonucunda eseri yazdığı anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra eserin alan araştırmalarına dayanılarak ortaya konmuş olması, yapılan değerlendirmelerin ilk kaynaktan elde edildiğini sergilemektedir. Kitabın bilhassa İran sahası Türkoloji konusuyla ilgilenen ya da bu konu üzerinde çalışan veya çalışacak olan araştırmacılar için yol gösterici olacağı kanaatindeyiz. Yazarı, yoğun emek isteyen bir sürecin ürünü olan bu değerli çalışmasını okuyucuyla buluşturmasından ötürü kutluyoruz ve bu alandaki eserlerin hem nicelik hem de nitelik bakımından artmasının Türkoloji açısından çok önemli olacağını değerlendiriyoruz.

Kaynaklar

Çam, A. (2023). *Şahseven Türkçesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Çam, A. (2021). “‘A’ Pekiştirme Enklitiğinin Güney Azerbaycan Türk Değişkelerindeki Kullanılışı”. *Yunus Emre Mehmet Akif Armağanı Türk Dili Araştırmaları-2*. Ankara: Akçağ Yayınevi. s. 107-125.

Doğan, T. (2016). “Güney Azerbaycan Türkçesine Bir Bakış”. *Türklük Biliminde Bir Ömür Prof. Dr. Tofiq Hacıyev Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları. s. 265-277

Eker, S. (2013). “Türk-İran Dil Temasları-I Türk-İran Dilbilimsel Coğrafyasına Genel Bir Bakış”. *Bengü Belak: Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları. s. 491-500

Eker, s. (2008). “Farsçanın Kıskaçında Güney Azerbaycan Türkçesi”. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 9, s. 183-197.